

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано стан розвитку законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини в Україні за роки незалежності. Виокремлено недоліки й прогалини чинного законодавства та запропоновано ряд норм і положень щодо його удосконалення.

Ключові слова: закон, законодавче забезпечення, культура, культурна спадщина, пам'ятки.

Мищак І. Н. Законодательное обеспечение охраны культурного наследия и пути его усовершенствования в Украине.

В статье проанализировано состояние развития законодательного обеспечения охраны культурного наследия в Украине за годы независимости. Выделены недостатки и пробелы действующего законодательства и предложен ряд норм и положений по его усовершенствованию.

Ключевые слова: закон, законодательное обеспечение, культура, культурное наследие, достопримечательности.

Myshchak I. M. Legal regulation of the cultural heritage protection and ways of its improvement in Ukraine.

The article analyzes the state of the legal regulation development of the cultural heritage protection during the years of independence in Ukraine. Shortcomings and gaps of the current legislation have been singled out and some rules and new provisions for its improvement have been proposed.

Keywords: legislative act; legal regulation; culture; cultural heritage; cultural site.

Культура будь-якого народу належить до тих основних цінностей, які несуть у собі не лише матеріальні та нематеріальні надбання, а й певний генетичний код, вирізняють та, водночас, об'єднують людей, дають змогу гордитися своїми предками та є стимулом стати таким самим об'єктом гордошів для своїх нащадків. Однак культурні надбання, хоча й примножуються з кожним роком, так само потребують збереження й захисту. Про важливість цієї функції держави та її громадян, серед іншого, свідчить той факт, що практично всі сучасні демократичні держави гарантують збереження й примноження культурної спадщини на рівні конституцій та спеціальних законів. Не є винятком у цьому й Україна, де створено широке законодавче поле з метою захисту культурного надбання українського та інших народів нашої держави.

Окремі аспекти державної політики щодо охорони культурної спадщини висвітлені у працях О. С. Батішевої, Ю. П. Богущького, В. В. Карлової, Т. В. Курило, О. В. Малишевої та ін. Водночас комплексного дослідження проблеми на основі аналізу чинного на сьогодні законодавства досі не створено. З огляду на це питання законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини в Україні та його удосконалення потребує подальшого дослідження й розроблення відповідних пропозицій.

Метою цієї статті є аналіз норм чинного законодавства України про охорону й збереження культурної спадщини, виявлення в ньому прогалин і недоліків та вироблення пропозицій і рекомендацій щодо його удосконалення.

Чинне українське законодавство у сфері охорони культурної спадщини певною мірою продовжує ту правову традицію, яка мала місце ще в попередню епоху. Загалом тема охорони культурних цінностей для України була завжди актуальною з огляду на її географічне розташування на межі Західної та Східної цивілізацій, постійні війни і руйнування, знищення й розкрадання культурного надбання. Яскравим прикладом цьому стали події Другої світової війни, які завдали величезних не лише людських втрат, а й матеріальних, у тому числі культурних. Значною мірою саме з цим було пов'язано прийняття Постанови Ради Міністрів УРСР від 30 грудня 1948 р. № 3076 «Про заходи щодо поліпшення охорони пам'яток культури на території УРСР». Згодом ці питання були врегульовані на рівні окремого Закону УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» від 13 липня 1978 р. [1]. Крім того, Україна ще в радянський період приєдналася до ряду міжнародних угод і конвенцій щодо охорони культурного надбання, зокрема й Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнятої ЮНЕСКО 16 листопада 1972 р., яку було ратифіковано 4 жовтня 1988 р. [2].

Перші кроки щодо забезпечення охорони культурної спадщини в незалежній Україні було зроблено із прийняттям «Основ законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. [3] (втратив чинність на підставі Закону України № 2778-VI від 14.12.2010 р. – І. М.). Відповідно до частини другої ст. 14 Закону держава взяла на себе зобов'язання щодо збереження і використання культурних цінностей, які знаходяться на території України чи за її межами; забезпечення охорони пам'яток історії та культури України, захисту історичного середовища, схоронності музейного, бібліотечного і архівного фондів; створення умов для збереження і розвитку народної культури. Крім того, згідно з частиною другою ст. 22 Закону на вищі органи виконавчої влади та державного управління покладалося завдання здійснювати заходи щодо повернення у власність народу України культурних та історичних цінностей, що знаходяться за її межами. Подібна норма була надзвичайно актуальною через розпорошеність значної частини культурного надбання України по всьому світу. Цього ж дня Україна у рамках СНД підписала Угоду про повернення культурних та історичних цінностей державам їхнього походження, відповідно до якої сторони домовилися сприяти поверненню культурних та історичних цінностей, забезпечити належне зберігання культурної спадщини національних меншин і народів інших держав – учасниць Співдружності, яка знаходиться на їхній території, включаючи історичні, релігійні та культурні пам'ятки у тому вигляді, в якому вони існують в наш час та ін. У свою чергу, Постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. № 466 було затверджено Положення про Державний реєстр національного культурного надбання [4], в якому дано визначення таких понять, як «пам'ятки історії», «пам'ятки археології», «пам'ятки містобудування і архітектури», «пам'ятки мистецтва», «документальні пам'ятки». Постанова також зобов'язувала міністерства, інші центральні органи державної виконавчої влади, об'єднання громадян і окремих громадян, у віданні або власності яких знаходяться об'єкти національного культурного надбання, забезпечити їх схоронність; забороняла роздержавлення, приватизацію та вивезення за кордон об'єктів національного культурного надбання. Ці нормативні акти заклали основу для охорони культурної спадщини та виведення відповідної державної політики.

Разом із тим поглиблення економічної кризи в державі, недостатнє фінансування культурної галузі, у тому числі й об'єктів культурної спадщини, посилили негативні тенденції щодо руйнування, розкрадання та незаконного вивезення культурних цінностей. Ці явища набули масового характеру, про що йшлося на найвищому державному рівні. Зокрема, 22 лютого 1996 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про стан і заходи щодо розвитку української культури» [5], в якій констатовалося послаблення і згортання заходів на виконання Комплексної програми основних напрямів розвитку культури в Україні до 2005 року, неефективність реалізації положень Основ законодавства України про культуру та інших нормативно-правових актів. Також було акцентовано увагу на непоодиноких фактах розкрадання культурних цінностей. У зв'язку з цим Міністерству культури і мистецтв та Міністерству внутрішніх справ було доручено вжити заходів для посилення охорони та збереження музейних цінностей, наголошено на необхідності розроблення проектів законодавчих актів з метою розвитку культури і мистецтва та збереження й популяризації культурного надбання. На розвиток цих положень було прийнято ряд підзаконних актів профільними міністерствами, що сприяло проведенню певних заходів для покращення ситуації.

Прийняття Конституції України 28 червня 1996 р. стало рубіжною віхою щодо унормування правового забезпечення охорони культурної спадщини. Згідно зі ст. 11 Основного Закону держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Відповідно до частини четвертої ст. 54 Конституції України культурна спадщина охороняється законом. А згідно з частиною п'ятою цієї ж статті держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами [6].

Проте навіть після прийняття Конституції України основним правовим актом щодо захисту культурної спадщини продовжував залишатися уже згаданий Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» від 13 липня 1978 р. На той час багато його положень застаріли, а нові виклики вимагали розроблення нових правових норм для захисту об'єктів культури, у тому числі із врахуванням тих міжнародних зобов'язань, які взяла на себе наша держава. У зв'язку із цим розпочалася підготовка нової редакції закону, проте його прийняття ще тривалий час затягувалося.

Новий Закон України «Про охорону культурної спадщини» було ухвалено 8 червня 2000 р. [7], із численними змінами він діє й сьогодні. Відповідно до цього Закону охорону об'єктів культурної спадщини було визнано одним із пріоритетних завдань органів державної влади та місцевого самоврядування. Передусім Закон статтею 1 чітко визначив перелік термінів і понять, які стосуються охорони культурної спадщини. Зокрема, під охороною культурної спадщини прийнято розуміти систему правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукового вивчення, класифікації, державної реєстрації), запобігання руйнуванню або заподіянню шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини. Таке визначення хоча і є дещо громіздким, проте окреслює широке коло необхідних заходів і дій, вводячи їх до правового поля. Закон також доповнив перелік видів об'єктів культурної спадщини такими, як ландшафтні, об'єкти садово-паркового мистецтва, науки і техніки (частина друга ст. 2), що стало нагальною вимогою часу.

Відповідно до частини першої ст. 13 Закону об'єкти культурної спадщини незалежно від форм власності відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності підлягають реєстрації шляхом занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категоріями національного та місцевого значення пам'ятки. Внесення їх до Реєстру і є підставою для забезпечення охорони тих чи інших об'єктів культурної спадщини. Згідно зі ст. 14 Закону занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру та внесення змін до нього провадяться відповідно до категорії пам'ятки: а) пам'ятки національного значення – постановою Кабінету Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини протягом одного року з дня одержання подання; б) пам'ятки місцевого значення – рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини за поданням відповідних органів охорони культурної спадщини або за поданням Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, інших громадських організацій, до статутних завдань яких належать питання охорони культурної спадщини.

Окремий розділ Закону (п'ятий) регламентує норми щодо охорони пам'яток. Так, згідно зі ст. 22 пам'ятки, їхні частини, пов'язане з ними рухоме та нерухоме майно забороняється зносити, змінювати, замінювати, переміщувати (переносити) на інші місця. Переміщення (перенесення) пам'ятки на інше місце допускається як виняток у випадках, коли неможливо зберегти пам'ятку на місці, за умови проведення комплексу наукових досліджень із вивчення та фіксації пам'ятки (обміри, фотофіксація тощо). Порушники Закону несуть відповідальність відповідно до встановленої вини та заподіяної шкоди. Зокрема, Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) згідно із Законом № 2888-III від 13.12.2001 р. було доповнено статтею 92¹ – «Порушення законодавства про Національний архівний фонд та архівні установи». За санкцією частини першої цієї статті недбале зберігання, псування, незаконне знищення, приховування, незаконна передача іншій особі архівних документів, порушення порядку щодо доступу до зазначених документів, а також неповідомлення державної архівної установи про наявні архівні документи в разі виникнення загрози знищення або значного погіршення їх стану – тягнуть за собою попередження або накладення штрафу на громадян від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і попередження або накладення штрафу на посадових осіб – від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідно до частини другої цієї ж статті ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною першою цієї статті, – тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від семи до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від десяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (норми статті викладено в редакції Закону України № 534-V від 22.12.2006 р. Крім того, статтею 92 КУпАП передбачено відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини. Відповідні порушення тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (норми статті викладено в редакції Закону України № 2518-VI від 09.09.2010 р. [8].

У свою чергу, кримінальна відповідальність за злочини у сфері культурної спадщини передбачена ст. 201 – «Контрабанда», 298 – «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті

археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини», 298-1 – «Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду» Кримінального кодексу України (далі – ККУ).

Водночас численні випадки знищення пам'яток культури, незаконних розкопок і вивезення археологічних знахідок за межі України та нелегальний розпродаж їх до приватних колекцій виявив неврегульованість багатьох питань, що стосуються охорони археологічної спадщини. З огляду на це 18 березня 2004 р. було ухвалено окремий Закон «Про охорону археологічної спадщини» [9], в якому враховано численні пропозиції науковців та представників громадськості. Закон, зокрема, містить визначення таких понять, як «археологічна спадщина України», «археологічна розвідка» та «археологічні розкопки», «наукове дослідження археологічної спадщини» тощо; регламентує повноваження органів охорони культурної спадщини; порядок надання дозволів, погоджень органами охорони культурної спадщини. У Законі вперше чітко окреслено права та обов'язки дослідників археологічної спадщини, правовий статус археологічних експедицій. При цьому частина перша ст. 18 Закону наголошує, що знахідки, одержані в результаті археологічних досліджень, є державною власністю. А відповідно до частини другої цієї ж статті з моменту виявлення і до передачі на зберігання згідно із законодавством України знахідки охороняються державою нарівні з об'єктами музейного фонду України. Крім того, Закон встановлює обов'язки юридичних і фізичних осіб, у користуванні або володінні яких перебувають археологічні об'єкти.

Слід відзначити, що Законом «Про охорону археологічної спадщини» було внесено ряд змін до інших законів щодо захисту культурної спадщини. Зокрема, внесено зміни до ст. 298 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини. Крім того, змінами до статті 118 Земельного кодексу України встановлено необхідність погодження проекту відведення земельної ділянки з органами архітектури і охорони культурної спадщини та подання його на розгляд відповідних місцевої державної адміністрації або органу місцевого самоврядування.

На виконання положень Законів України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», інших законодавчих та підзаконних актів і міжнародних зобов'язань нашої держави було прийнято Загальнодержавну програму збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004 – 2010 роки, Затверджену Законом України від 20 квітня 2004 р. [10]. Розробники програми передусім визнали зменшення обсягів робіт із реставрації й ремонту пам'яток архітектури та містобудування. Також було констатовано, що участь недержавних фінансових фондів у справі збереження об'єктів культурної спадщини є незначною. При цьому найкращим стимулом для заохочення фізичних і юридичних осіб до участі у фінансуванні заходів із збереження об'єктів культурної спадщини було визнано необхідність надання їм відповідних пільг. З огляду на це основними завданнями Програми було визначено: забезпечення державного обліку та контролю за збереженням і використанням об'єктів культурної спадщини; сприяння залученню інвестицій у діяльність щодо збереження, реставрації, реабілітації і використання пам'яток; створення розвинутої інфраструктури науково-дослідних, проектних, реставраційних, реабілітаційних та інших організацій у цій сфері; удосконалення законодавчого забезпечення охорони та використання об'єктів культурної спадщини; удосконалення управління у сфері охорони культурної спадщини тощо.

Хоча не всі передбачені Програмою заходи вдалося втілити в життя, проте слід відзначити ряд позитивних змін, зокрема тих, які було внесено до чинного законодавства. Змін зазнала стаття 118 Земельного кодексу України, якою було встановлено необхідність погодження проекту відведення земельної ділянки з органами архітектури і охорони культурної спадщини. У чинній редакції Земельного кодексу України відповідна норма передбачена частиною третьою ст. 186-1 і викладена більш чітко: Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки ... історико-культурного призначення, земельної ділянки, розташованої на території історичних ареалів населених місць, земельної ділянки, на якій розміщені об'єкти культурної спадщини, підлягає також погодженню з органом охорони культурної спадщини [11].

Ряд змін до ККУ дещо посилив відповідальність за незаконну археологічну діяльність. Зокрема, згідно з частиною першою ст. 298 ККУ незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини – караються штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні

посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого (стаття в редакції Закону № 2518-VI від 09.09.2010 р.) [12]. Проте й нині передбачене за цією частиною статті покарання, на нашу думку, не служить достатнім захисним механізмом і не забезпечує пам'ятки передусім від «чорних археологів», які проводять незаконні розкопки з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини. При цьому відповідна мета незаконних розкопок зазначена лише в частині четвертій ст. 298, яка передбачає відповідальність не за, власне, ці дії, а за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин, вчинене з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини. Таке формулювання статті 298 ККУ видається недосконалим і потребує доповнення.

На окрему увагу заслуговує також ухвалений 14 грудня 2010 р. Закон України «Про культуру» [13], що замінив уже давно не відповідаючі вимогам сьогодення Основи законодавства України про культуру. Законом, зокрема, дано визначення поняття «національне культурне надбання», під яким слід розуміти сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України. Відповідно до частини першої ст. 16 Закону органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування забезпечують збереження культурних цінностей на території України, охорону культурної спадщини, захист історичного середовища. При цьому окремо слід відзначити забезпечення збереження нематеріальної культурної спадщини, у тому числі традиційної народної культури, мов, діалектів і говірок, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів, народних художніх промислів та ремесел, історичних топонімів тощо, що вже давно гарантовано на рівні закону в більшості розвинутих країн.

Положення про охорону культурної спадщини в Україні містяться і в інших спеціальних законах. Так, згідно з частиною першою ст. 15 Закону України «Про музеї та музейну справу» від 29 червня 1995 р. [14] «музейний фонд України є національним багатством, невід'ємною складовою культурної спадщини України, що охороняється законом, а відповідно до частини першої ст. 21 Закону «з метою збереження музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань та предметів музейного значення власники або уповноважені ними органи зобов'язані створити належні умови, у тому числі спеціальний науково обґрунтований режим їх зберігання, та здійснювати консервацію і реставрацію». При цьому частиною третьою цієї ж статті забороняється знищення музейних предметів та предметів музейного значення Музейного фонду України. Подібні норми передбачені законами України «Про бібліотеки», «Про Національний архівний фонд», «Про страховий фонд документації» та ін.

Необхідно також наголосити, що на сьогодні Україна ратифікувала ряд міжнародних конвенцій щодо охорони, збереження і примноження культурної спадщини. Зокрема, Україна ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин [15], Європейську конвенцію про охорону археологічної спадщини (переглянуту) [16], Конвенцію про охорону архітектурної спадщини Європи [17], Конвенцію про охорону підводної культурної спадщини [18], Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини [19], Конвенцію про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження [20] й ін. Зазначені міжнародні акти відповідно до Конституції України та Закону «Про міжнародні договори України» є частиною національного законодавства й підлягають обов'язковому виконанню. Крім того, ухвалено ряд двосторонніх угод у сфері культури, що також сприяє поліпшенню охорони культурної спадщини та поверненню пам'яток культури, які на сьогодні через різні причини перебувають за кордоном.

Висновки.

Чинне на сьогодні законодавство України у сфері охорони культурної спадщини є досить розгалуженим та загалом відповідає світовим тенденціям законодавчого забезпечення охорони й примноження культурного надбання. Водночас загальною проблемою національного законодавства є низький рівень його виконання, що, серед іншого, негативно відбивається на збереженні культурної спадщини. Крім того, ряд законодавчих положень щодо захисту культурної спадщини потребують удосконалення. На нашу думку, окремі норми КУпАП та ККУ щодо захисту культурної спадщини потребують удосконалення в частині посилення відповідальності за їх порушення, оскільки передбачене ними покарання, навіть у разі його застосування, не служить запобіжним механізмом для потенційних злочинців. Також доцільно доповнити КУпАП та ККУ новими нормами. Зокрема, додаткового законодавчого врегулювання потребує проблема «чорних археологів», які «полюють» за старожитностями з метою їх перепродажу. Нерідко їхня діяльність ведеться поза межами об'єктів археологічної спадщини. У зв'язку з цим ст. 298 ККУ необхідно

доповнити окремою частиною: «незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини», відповідної редакції потребує і назва цієї статті ККУ.

На відміну від більшості розвинених країн, в Україні досить низький рівень залучення приватного капіталу та приватних інвестицій у справу реставрації і збереження об'єктів культурної спадщини. У зв'язку з цим змін потребує Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», видається доцільним прийняття й окремого Закону «Про меценатство», якими буде встановлено чітку систему пільг для тих, хто вкладає кошти у збереження культурної спадщини, а також забезпечення їх відзначення й заохочення на державному рівні.

Окремої уваги заслуговують передбачені законодавством України про культуру положення, які досі не виконано. Так, у нас і нині фактично немає повного переліку пам'яток та об'єктів культурної спадщини. Зокрема, замість передбаченого Постановою Кабінету Міністрів України № 466 від 12 серпня 1992 р. Державного реєстру національного культурного надбання згодом розпочалося створення Державного реєстру нерухомих пам'яток України, який і досі не завершено. Так само у стадії розробки перебуває Перелік об'єктів культурної спадщини. Відсутність зазначених реєстрів і переліків унеможливило належний захист і збереження культурних цінностей навіть за наявності ефективного законодавства у цій сфері. Крім того, відсутність подібних реєстрів сприяє вивезенню за кордон великої частини національного культурного надбання.

Додаткового регулювання на законодавчому рівні потребує державна політика щодо забезпечення включення видатних пам'яток культурної спадщини України до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, патентування оригінальних зразків нематеріальної культурної спадщини і національних брендів, які не мають аналогів у світі та є своєрідною візитівкою нашої держави. Останнє є вкрай актуальним і з огляду на те, що подібні заходи уже давно проводяться багатьма державами, у тому числі й сусідніми, що не виключає можливості занесення зразків культурної спадщини України до культурного надбання інших держав. Ці та інші питання потребують нагального законодавчого вирішення.

Список використаних джерел:

1. Про охорону і використання пам'яток історії та культури : Закон Української РСР від 13.07.1978 р. № 3600-IX // Відомості Верховної Ради. – 1978. – № 30. – Ст. 426.
2. Про ратифікацію Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 4 жовтня 1988 р. № 6673-XI.
3. Основи законодавства України про культуру : Закон України від 14.02.1992 р. № 2117-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 21. – Ст. 294.
4. Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання // Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. № 466.
5. Про стан і заходи щодо розвитку української культури : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.1996 р. № 236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-96-п>
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс Української РСР від 07.12.1984 р. № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/80731-10>
9. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 р. № 1626-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 26. – Ст. 361.
10. Загальнодержавна програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004 – 2010 роки : Затверджено Законом України від 20 квітня 2004 р. № 1692-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 32. – Ст. 390.
11. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III у редакції від 05.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/2768-14/page7>
12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2341-14/page8>

13. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – Ст. 168.
14. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 191.
15. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин : Закон України від 15.05.2003 р. № 802-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 30. – Ст. 259.
16. Про ратифікацію Європейської конвенції (переглянутої) : Закон України від 10.12.2003 р. № 1369-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 224.
17. Про ратифікацію Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи : Закон України від 20.09.2006 р. № 165-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 439.
18. Про ратифікацію Конвенції про охорону підводної культурної спадщини : Закон України від 20.09.2006 р. № 164-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 438.
19. Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини : Закон України від 06.03.2008 р. № 132-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 16. – Ст. 153.
20. Про ратифікацію Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження : Закон України від 20.01.2010 р. № 1811-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 9. – Ст. 91.

* Мищак Іван Миколайович – доктор історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач інформаційно-аналітичного сектору Інституту законодавства Верховної Ради України.